

Jarosław Bodzek, Grzegorz Kieferling

Moneta partyjska z kompleksu leśnego pomiędzy Radawą, Cetulą i Łapajówką w pow. jarosławskim

Zbiory Gabinetu Numizmatycznego Muzeum Narodowego w Krakowie wzbogaciły się ostatnio o nowy, niezwykle interesujący obiekt. Jest to niewielka, brązowa moneta przypisywana panującemu w latach 37 – 48/49¹, partyjskiemu władcy Wardanesowi I (ryc. 1a–1b, 2; Selwood 1980, nr 64, 341; SNG Cop 159). Brąz został wybity w nieokreślonej mennicy. Na awersie przedstawiono wizerunek króla w diademie, w lewo, natomiast na rewersie orła z rozpostartymi

skrzydłami, stojącego w prawo i trzymającego w dziobie wieniec, przed ptakiem wyobrażono gałązkę palmową. Wizerunek z awersu jest mniej czytelny ze względu na fakt częściowego przesunięcia stempla poza krążek. Stan zachowania egzemplarza określić można jako bardzo dobry.

Moneta została ofiarowana do Muzeum przez p. Marka Kajdzika z Jarosławia, który udzielił także informacji o jej pochodzeniu. Została ona znaleziona przypadkowo w listopadzie 1999 roku na obszarze kompleksu leśnego pomiędzy Radawą, Cetulą i Łapajówką w gm. Wiązownica, w pow. jarosławskim (ryc. 3). Z rąk znalazcy moneta trafiła w posiadanie p. M. Kajdzika, który udostępnił ją do określenia jednemu z autorów niniejszego artykułu, a następnie świadom wyjątkowej rangi tego odkrycia przekazał znalezisko do zbiorów publicznych².

Materiał:

Jarosław, m. pow. okolica (kompleks leśny pomiędzy Radawą, Cetulą i Łapajówką).

Partia, Wardanes I (37 – 48/49)

AE, w. – 0,85g; śr. – 9,1 mm.

Aw. Głowa Króla w diademie w lewo.

Rew. Orzeł z rozpostartymi skrzydłami, stojący w prawo; w dziobie trzyma wieniec; w polu po prawej gałązka palmowa.

D. Selwood 1980, nr 64, 341; SNG Cop. 159;

Il. 1a–b, 2.

Znaleziska monet partyjskich dokonane na ziemiach polskich są nieliczne (ryc. 4), choć, na co warto zwrócić uwagę, ostatnie lata przyniosły rejestrację kilku nowych przykładów (M. Mielczarek 1988, s. 141 nn; 1989, s. 91 nn; H. Wojtulewicz 1994; T. Szczurek 1999).

Opisywana moneta z okolic Jarosławia wyróżnia się na tle pozostałych znalezisk. Jest to jak dotąd jedyny partyjski brąz z ziem polskich. Pozostałe monety należą do emisji srebrnych: drachma Mitrydatesa II (124/123–87) znaleziona w Kryspinowie koło Krakowa (L. Piotrowicz 1935; M. Mielczarek 1988, s. 141 n; 1989, s. 91 n, kat. Nr 14; P. Kaczanowski 1997, s. 85 n), tetradrachma tego samego władcy odkryta w Lublinie-Dąbrowie (A. Wojtulewicz 1994) czy wreszcie

a

b

Ryc. 1. Brązowa moneta Wardanesa I (37–48/49), a – awers, b – rewers, 2:1. Fot. H. Pieczul

Abb. 1. Bronzemünze aus der Zeit Vardanes I (37–48/49), a – Avers, b – Revers, 2:1

Рис. 1. Бронзовая монета Варданеса I (37–48/49), а – аверс, б – реверс, 2:1

a

b

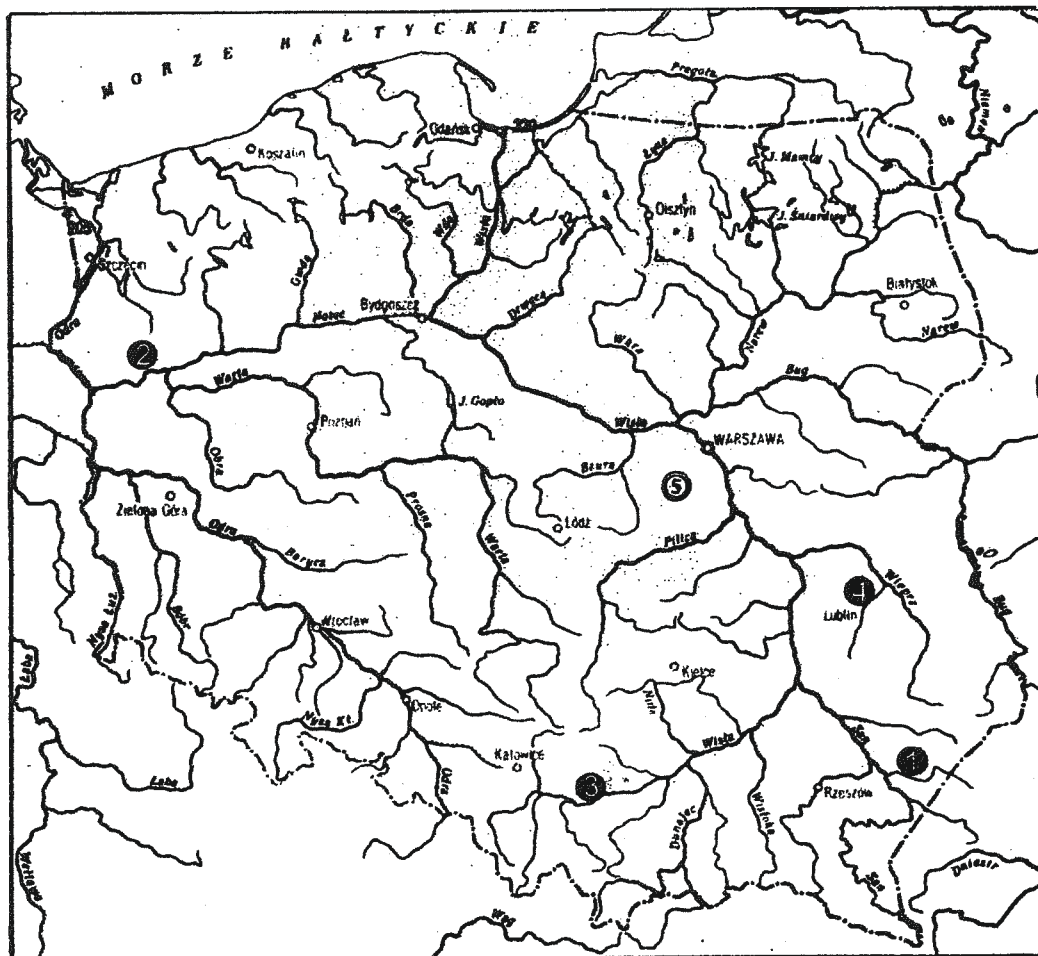
Ryc. 2. Brązowa moneta Wardanesa I (37–48/49), a – awers, b – rewers, rekonstrukcja awersu i rewersu na podstawie egzemplarza z kolekcji Muzeum Narodowego w Kopenhadze (SNG Cop. 159). Rys. A. Leśniak

Abb. 2. Bronzemünze aus der Zeit Vardanes I (37–48/49), Avers – und Reversrekonstruktion auf Grund des Exemplars aus der Sammlung des Nationalmuseums in Kopenhagen (SNG Cop. 159)

Рис. 2. Бронзовая монета Варданеса I (37–48/49) реконструкция аверса и реверса на основании образца из коллекции Народного музея в Копенгагене (SNG Cop. 159)

¹ Wszystkie daty, o ile nie wskazano inaczej, dotyczą ery po narodzeniu Chrystusa.

² Autorzy pragną w tym miejscu wyrazić podziękowanie panu Markowi Kajdzikowi za udostępnienie monety do określenia.

Ryc. 4. Rozmieszczenie znalezisk monet partyjskich i elymajdzkich na terenie Polski. Rys. G. Kieferling

Monety partyjskie (1-4); moneta z Elymaidu (5)

1 – kompleks leśny pomiędzy Radawą, Cetulą a Łapajówką; 2 – Gorzów Wielkopolski, pow. loco; 3 – Krysiniów, pow. krakowski; 4 – Lublin-Dąbrowa, pow. loco; 5 – Osowiec, pow. Grodzisk Mazowiecki.

Abb. 4. Verteilung der partischen und elymaidischen Münzen in Polen

Partische Münzen (1-4); elymaidische Münze (5)

1 – Waldkomplex zwischen Radawa, Cetula und Łapajówka; 2 – Gorzów Wielkopolski, Kreis loco; 3 – Krysiniów, Kreis Kraków; 4 – Lublin – Dąbrowa, Kreis loco; 5 – Osowiec, Kreis Grodzisk Mazowiecki.

Рис. 4. Распределение находок парфянских и элимаидских монет на территории Польши

Парфянские монеты (1-4); монета из Элимаиды (5)

1 – лесной массив между Радавой, Цетулой и Лапайовкой; 2 – Гожов Велькопольский, пов. одноим.; 3 – Крыспиново, пов. Краков; 4 – Люблин-Домброва, пов. одноим.; 5 – Осовец, пов. Гродзиск Мазовецкий.

łów pozyskanych z przebadanej jego części, użytkowane było przynajmniej od fazy B₂ po C (G. Kieferling 2000a; 2001). Grób z Cetuli datować należy w ramach B₁, może schyłek tej fazy – C₁ (G. Kieferling 2000b). Należy spodziewać się, iż w okolicy znajduje się więcej stanowisk archeologicznych z okresu rzymskiego.

Cmentarzyska w Radawie i Cetuli wchodzą w skład większej grupy stanowisk kultury przeworskiej odkrytych w dorzeczu środkowego i dolnego Sanu wskazujących na dość intensywne zasiedlenie tego obszaru. Najstarsze materiały tej kultury z dorzecza środkowego i dolnego Sanu pochodzą z młodszego okresu przedrzymskiego, jednak osadnictwo w tym okresie nie było nazbyt gęste. Podobnie przedstawia się sytuacja w fazie B₁. Wydaje się, iż rozwój wspomnianego skupiska przypada na fazy B₂ – C, kiedy

to zaobserwować można znaczny przyrost ilości stanowisk. Doszło wtedy zapewne do wykształcenia się na tych terenach lokalnej grupy kultury przeworskiej (G. Kieferling 2000a; 2001).

W środowisku numizmatycznym już od jakiegoś czasu trwa dyskusja dotycząca okoliczności i czasu napływu oraz kierunku z jakiego przybyły znajdowane na ziemiach polskich monety partyjskie. Są one przy tym omawiane łącznie ze znaleziskami monet baktryjskich. Część badaczy skłania się ku prowadzącej wzdłuż Dniestru, z nad Morza Czarnego, drodze wschodniej (J. Gromnicki 1973; P. Kaczanowski 1997), część natomiast uważa, że monety partyjskie i baktryjskie mogły dotrzeć na teren Polski z terenu Imperium Romanum (T. Lewicki 1957; M. Mielczarek 1988, 1989). Piotr Kaczanowski wskazuje na możliwość napływu monet partyj-

skich za pośrednictwem rozwijającego się nad dolnym Dnieprem i rozciągającego aż po Seret sarmackiego „państwa” Farsoesa. Monety miałyby więc przybyć na ziemię polskie w 2 połowie I w. (P. Kaczanowski 1997, s. 88 n). Mariusz Mielczarek wyklucza drogę wschodnią ze względu na brak pewnych odkryć interesujących nas monet pomiędzy wschodnią granicą Polski, a dorzeczem Wołgi i Zakaukaziem, gdzie notowane jest skupisko takich znalezisk (M. Mielczarek 1988, s. 142; 1989, s. 95 n). Powołując się na odkrycia monet partyjskich z obszaru Czech oraz Niemiec autor ten wiąże napływ monet partyjskich i baktryjskich na teren Europy Środkowej z obecnością na północno-wschodniej, europejskiej granicy Imperium, złożonych z Partów lub służących wcześniej na wschodzie rzymskich jednostek wojskowych. Jednocześnie umieszcza on czas napływu większości monet partyjskich i baktryjskich w I w., w okresie wczesnego cesarstwa.

Generalnie problem napływu monet partyjskich na ziemię polską jest trudny do definitywnego rozstrzygnięcia. Bez wątpienia część monet partyjskich mogła dotrzeć na obszar obecnej Polski z terenu Imperium. Wydają się na to wskazywać świadectwa w postaci znalezisk ze Spiry w Nadrenii-Palatynacie (FMRD, IV, Rheinland-Pfalz, B. 2, Pfalz, nr 2317.1; M. Mielczarek 1988, s. 144; 1989, s. 100), czy czeskie odkrycia w Vanovicach okr. Boskovice (E. Pochitonov 1955, s. 210, nr 861; M. Mielczarek 1988, s. 144; 1989, s. 91 nn, kat. 56) i w miejscowości Lom u Mostu, okr. Korní Litvinov (J. Štepková 1957, s. 197 nn; E. Pochitonov 1955, s. 136 n, nr 476a; M. Mielczarek 1989, s. 91 nn, kat. nr 42) oraz znaleziska monet baktryjskich na tych samych terenach (M. Mielczarek 1989, s. 91 nn). Z drugiej jednak strony warto zwrócić uwagę na geograficzne rozłożenie na terenie Polski znalezisk monet partyjskich, grupujących się w większości, w południowo-wschodniej i wschodniej części kraju. Wyjątkiem jest znalezisko z Gorzowa Wielkopolskiego, ale jak już wspomniano jest to znalezisko wątpliwe. W kontekście wspólnego traktowania odkryć monet partyjskich i baktryjskich nie bez znaczenia jest również obecność tych ostatnich zarejestrowana na północnych wybrzeżach Morza Czarnego (M. Mielczarek 1989, s. 91 nn). Nie można więc definitywnie wykluczyć hipotezy Piotra Kaczanowskiego, że część interesujących nas monet dotarła na ziemię polską szlakiem wschodnim.

Drugi istotny problem stanowi czas przybycia monet partyjskich na teren Europy Środkowej. Jak już wspomniano Mariusz Mielczarek datuje napływ większości z nich na I w. Datowanie takie znajduje potwierdzenie w datach emisji znalezisk z ziem polskich, może za wyjątkiem brązu Orodessa II odkrytego w Osowcu. Chronologia monet bitych przez władców Elymaidy jest jednak nieprecyzyjna (por. M. Mielczarek 1989, s. 93), dlatego drachma Orodessa II nie może być dowodem w rozważaniach nad interesującą nas kwestią. Szczegółne znaczenie wydaje się mieć w tym kontekście znalezisko z Vanovic, jeśli prawdziwa jest teza, iż drachma Fraatesa IV (ok. 40–32 przed Chr.) odkryta została wraz z denarem Augusta (31 przed Chr. – 14) (M. Mielczarek 1988, s. 144; 1989, s. 156). Z kolei znalezisko ze Spiry, drachma Artaba-

nosa V (212–227) jest stosunkowo późne i świadczy raczej o możliwości napływu przynajmniej części monet partyjskich w innym kontekście politycznym. Podobnie interpretować można skarb partyjskich brązowych monet z miejscowości Lom u Mostu. Zawierał on egzemplarze bite od czasów Mitrydatesa II (124/3–87 przed Chr.) po panowanie Wologasesa III (147/8–191). Biorąc pod uwagę takie datowanie należałoby go raczej łączyć z działalnością na Wschodzie Sertymusa Sewera. Autentyczność skarbu jak i poprawność określenia monet wchodzących w jego skład budzą jednak wątpliwości (M. Mielczarek 1989, s. 92). Nie można wreszcie odrzucać *a priori* uwagi Piotra Kaczanowskiego o długim obiegu monet na obszarze środkowoeuropejskiego Barbaricum (P. Kaczanowski 1997, s. 86 n). Biorąc pod uwagę wspomniane świadectwa można przyjąć, iż napływ monet partyjskich na teren Europy Środkowej nie ograniczał się do jednego czasu, lecz miał miejsce w różnych okresach nasilania się przybierających różną formę kontaktów rzymsko-partyjskich.

Jak w tym kontekście mieści się moneta z okolic Jarosławia? Teoretycznie spośród znalezisk środkowoeuropejskich najbliższą analogię do niego stanowi odkrycie w miejscowości Lom u Mostu, zawierające monety brązowe władców partyjskich. Wspomniano jednak powyżej, że skład i okoliczności odkrycia tego znaleziska budzą wątpliwości. Nie należy także zapominać, że ostatnia moneta z tego zespołu datowana jest na koniec II w. Wydaje się, że przypadek znaleziska z okolic Jarosławia możemy powiązać z hipotezą M. Mielczarka o przybyciu monet partyjskich z terenu imperium w okresie wczesnego cesarstwa. Po pierwsze moneta Wardanesa I jest niewielkim brązem. W odróżnieniu od monet srebrnych, które z racji zawartego kruszcu mogły być używane w handlu dalekosiężnym, monety brązowe, szczególnie niewielkich nominalów przeznaczone były raczej na rynek lokalny. Stąd możemy przypuszczać, że moneta taka mogła dostać się do Europy raczej za pośrednictwem żołnierzy z jednostek złożonych z Partów lub stacjonujących wcześniej na Wschodzie, w grę wchodzi tutaj zresztą zarówno sami żołnierze jak i członkowie ich rodzin. W obydwu przypadkach możemy odwołać się do przykładów zebranych przez Mariusza Mielczarka (1988, s. 142 nn; 1989, s. 98 n). Znacznie mniej prawdopodobne wydaje się, że trafiła do Europy jako efekt handlowych przedsięwzięć lub, że przybyła za pośrednictwem plemion barbarzyńskich drogą wschodnią.

Wspomniany fakt ograniczonej terytorialnie funkcji pieniężnej niewielkiej, brązowej monety implikuje do pewnego stopnia jej czas obiegu na obszarze odległym od miejsca wybitia. Wydaje się, że moneta Wardanesa I nie mogła pozostać zbyt długo w obiegu na terenie Europy. Zapewne przywieziona przypadkowo ze Wschodu na germańską granicę Imperium, stosunkowo szybko trafiła do „barbarzyńskiej” części świata. Tezie tej przeczy nieco znalezisko z Lom u Mostu, jednak wątpliwy charakter tego ostatniego pozwala nam utrzymać naszą hipotezę. Możemy więc przyjąć, że moneta Wardanesa I trafiła na ziemię polską najprawdopodobniej w I w., z południa lub z południowo-zachodu z obszaru Imperium Romanum.

WYKAZ CYTOWANEJ LITERATURY

- FMRD
Die Fundmünzen der römischen Zeit in Deutschland, Berlin
- Gromnicki J.
1973 *W sprawie znalezisk monet greckich z Małopolski*, „WN”, t. 17 z. 1, s. 10–12.
- Kaczanowski P.
1997 *Antike Münzen von Kryspinów*, „Notae Numismaticae – Zapiski Numizmatyczne”, t. II, s. 84–101.
- Kieferling G.
2000a *Badania wykopaliskowe przeprowadzone w 1999 r. na wielokulturowym stanowisku nr 8 w Radawie, gm. Wiązownica, pow. Jarosław*, „RPrzemyski” t. XXXVI, s. 55–66.
2000b *Starożytne zabytki jarosławskich zbiorów prywatnych. Kwerenda z lat 1999–2000*, „RPrzemyski” t. XXXVI, s. 127–140.
2001 *Archeologiczne badania wykopaliskowe przeprowadzone na wielokulturowym stanowisku nr 8 w Radawie, pow. Jarosław w roku 2000*, „RPrzemyski” (w druku)
- Lewicki T.
1957 *Drachma króla Elymaidy Orodessa II znaleziona w Osowcu koło Grodziska Mazowieckiego*, „Archeologia”, t. 9, s. 123–126.
- Mielczarek P.
1988 *O monetach greckich wybitych przed końcem I wieku p.n.e. znalezionych na obszarze Polski*, „WN”, t. 32, z. 3–4, 125–126) 1988, s. 129–158.
1989 *Ancient Greek Coins Found in Central, Eastern and Northern Europe*, Wrocław.
- 1996 *Antyczne monety greckie odkryte na ziemiach Polski, Litwy, Białorusi i zachodniej Ukrainy*, [w:] Białoruś, Litwa, Polska, Ukraina. Wspólne dzieje pieniądza. Materiały z I Międzynarodowej Konferencji Numizmatycznej, Warszawa, s. 31–37.
- Piotrowicz L.
1935 *Moneta partyjska z Kryspinowa pod Krakowem*, „MN”, t. 17, s. 151.
- Pochitonov E.
1955 *Nálezy antických mincí v Cechách, na Morave a ve Slezsku*, [w:] *Nálezy mincí v Cechách, na Morave a ve Slezsku*, t. I, Praha, s. 85–308.
- Sellwood D.
1980 *An Introduction to the Coinage of Parthia*, London.
- SNG Cop
Sylloge nummorum graecorum, „The Royal Collection of Coins and Medals Danish National Museum”, t. VIII, Cyprus to India, reprint New Jersey 1982.
- Štepková J.
1957 *Nález Arsakových bronzů z Lomu u Mostu (okr. Horní Litvínov)*, „NS”, t. 4, s. 197–199.
- Szczurek T.
1999 *Drachma partyjska znaleziona w Gorzowie Wielkopolskim*, „WN”, t. 43, s. 47–50.
- Wojtulewicz H.
1994 *Dąbrowa (Dąbrowa-Las)*, cz. m. woj. Lublin, [w:] *Znaleziska numizmatyczne z Lubelszczyzny*, „WN”, t. 38, s. 115.

Jarosław Bodzek, Grzegorz Kieferling

Partische Münze – aus dem Waldkomplex zwischen Radawa, Cetula und Łapajówka im Kreis Jarosław

Zusammenfassung

Die Autoren stellen eine Bronzemünze aus der Zeit Vardanes I dar, die auf dem Gebiet des Waldkomplexes zwischen Radawa, Cetula und Łapajówka im Kreis Jarosław gefunden wurde. Es ist der erste in Polen notierte Fund der partischen Bronzemünze. Als einzigen vergleichbaren Fund kann man nur die Münze des Herrschers Elymaida Orodessa II (I–II Jh.) nennen, die in Osowiec, Kreis Grodzisk Mazowiec-

ki gefunden wurde. Laut den Autoren ist die Vardanes – Münze nach Polen vom Südwesten aus dem Gebiet des Römischen Reiches gekommen. Heute befindet sie sich, geschenkt von dem ehemaligen Besitzer, Herrn Marek Kajdzik aus Jarosław, in den Sammlungen des Nationalmuseums in Kraków.

**Парфянская монета из лесного массива между Радавой, Цетулой и Лапаювкой
в пов. Ярослав**

Резюме

Авторы публикуют бронзовую монету Варданеса I (37–48/49 гг.), обнаруженную на территории лесного массива между Радавой, Цетулой и Лапаювкой в Ярослав пов. Это первая зафиксированная находка бронзовой парфянской монеты на территории Польши. Этому открытию равноценна разве что монета правителя

Элимаиды Ородеса II (I–II в.), выявленная в Осовце пов. Гродзиск Мазовецкий. По мнению авторов, монета Варданеса I попала на польские земли с юго-запада, с территории Римской империи. Монета, переданная в дар п. Марком Кайдзиком с Ярославля, сейчас находится в коллекции Народного Музея в Кракове.